

مجله

توسعه فضاهای پیراشهری

سال اول، شماره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۸

شاپای چاپی ۴۱۶۴-۲۶۷۶ شاپای الکترونیکی ۴۱۷۲-۲۶۷۶

صفحات ۲۸-۱۹

شهرهای کوچک و توسعه پایدار سکونتگاه‌های پیرامونی مورد: شهر خوسف

www.jpusd.ir

جواد میکانیکی^{۱*}، نیره سادات پیراهش^۲، مهدی وفائی فرد^۳

^۱ دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران.

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران.

^۳ استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران.

* e-mail: javadmikaniki@birjand.ac.ir

دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۰۱/۲۸

پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۰۳/۲۹

چکیده

به منظور دستیابی به توسعه متوازن و یکپارچه در برنامه‌ریزی‌های فضایی کشورهای در حال توسعه، ایجاد سلسله‌مراتب متعادل و نظام‌یافته سکونتگاه‌ها از نیازهای اساسی به شمار می‌آید که در این میان توجه به شهرهای کوچک یکی از راهکارهای تعادل بخشی به این وضعیت است. نخستین هسته‌های شهری که در ارتباط با نقاط روستایی هستند، کانون‌های کوچک شهری و پیراشهری است که به‌عنوان حلقه اتصال نواحی روستایی با شهرهای بزرگ قلمداد می‌شود. پژوهش حاضر باهدف بررسی کارکرد شهر کوچک خوسف در توسعه نواحی روستایی پیرامونی آن انجام شده است. از حیث روش توصیفی-تحلیلی و از مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و پیمایشی استفاده گردیده است. این پژوهش با حجم نمونه ۳۸۴ پرسشنامه در ۱۶ روستا با روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای تصادفی انجام شده است. به منظور تحلیل داده‌ها، آزمون χ^2 تک نمونه‌ای مورد استفاده قرار گرفته است. نتایج حاصل از یافته‌های پژوهش که در چهار بعد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و بهداشتی صورت گرفت، نشان می‌دهد که شهر خوسف می‌تواند دارای نقش واسطه‌ای در ارائه خدمات به حوزه‌های نفوذ روستایی خود باشد و همچنین ارائه خدمات و امکانات از سوی شهر خوسف باعث ماندگاری جمعیت نواحی روستایی پیرامونی آن شده است.

واژگان کلیدی: توسعه روستایی، شهرهای کوچک، شهر خوسف.

مقدمه

ایده و موضوع مطالعه نقش و تأثیر شهرهای کوچک اولین بار توسط جانسون مطرح گردید که تقریباً جدیدترین موضوع در توسعه منطقه‌ای بود (Barean, 2009). بدون شک یکی از طرفداران این دیدگاه، دنیس راندینلی است که با همکاری رودل در سال ۱۹۷۸ بحث عمیق و گسترده‌ای در این زمینه فراهم نمود (Baresky, 2009). هیندریک و تیتوس اظهار می‌دارند که در مناسبات روستایی شهری، نقش شهرهای کوچک بسیار مهم است ولی اکثراً نادیده گرفته می‌شود (Hinderink and Titus, 1998: 49).

به دنبال انقلاب صنعتی در قرن هجدهم و رشد سریع تولیدات و چرخش اساسی در اقتصاد شهری، افزایش چشمگیر درآمدهای شهری و افزایش ناگهانی مهاجرت از روستا به شهر، رشد جمعیت شهری شتاب گرفت و باعث رشد سریع شهرنشینی گردید و مشکلاتی در پی داشت که یکی از بارزترین این مشکلات، تمرکززدایی زیاد در یک یا چند شهر و گسیختگی نظام سلسله‌مراتب شهری در اکثر کشورها می‌باشد (سرای و اسکندری ثانی، ۱۳۸۶: ۱۶۶-۱۶۵).

عدم تعادل‌های بین منطقه‌ای سبب عدم تعادل‌های جمعیتی بین سکونتگاه‌های روستایی و شهری و در نتیجه رشد شتابان شهرهای بزرگ از یک سو و محدودیت روزافزون نقاط روستایی از سوی دیگر شده است (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۴).

از دهه ۱۹۸۰ به واسطه رشد شتابان جمعیت در بسیاری از کشورهای جهان سوم و پیامدهای ناگوار آن تمرکزگرایی، عدم تعادل فضایی، ناهنجاری‌های اجتماعی و شهری توجه بیشتری به شهرهای کوچک شده است (Bryceson, 2001).

طرفداران شهرهای کوچک جنبه‌هایی از اهمیت این سکونتگاه‌ها را به‌عنوان مراکز خدمات منطقه‌ای در توسعه روستایی مطرح می‌کنند و بر ایجاد سلسله‌مراتب منسجم سکونتگاهی و نیز اثرات توزیع و رخنه به پایین تأکید دارند (نوری، ۱۳۸۸: ۶۸).

شهرهای کوچک نقش بسیار مهمی به‌عنوان مراکز رشد روستایی در روند رشد روستاها بر عهده داشته و خدماتی در زمینه ایجاد بازار، تأمین نهادهای کشاورزی، خدمات شهری همچون امکانات آموزشی و مراقبت‌های پزشکی و مانند آن را برای حوزه روستایی خود فراهم می‌آورند (امکچی، ۱۳۸۳: ۱۰۰). در واقع شهرهای کوچک به‌عنوان یک بازیگر نقش کلیدی و مؤثری در ارتباط با بازارهای محلی و فرامحلی بازی می‌کنند (Tacoli, 2003).

بررسی‌های به‌عمل‌آمده در سال‌های اخیر نشان می‌دهد که شهرهای کوچک در توسعه اجتماعی-اقتصادی کشورهای آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین اهمیت خاصی دارد، زیرا عرضه کارکردهای مختلف اجتماعی، اقتصادی و خدماتی در شهرهای کوچک از عوامل مهم توسعه ناحیه‌ای و ملی شناخته می‌شود (شکوئی، ۱۳۷۳: ۴۱۴). می‌توان شهرهای کوچک را به‌عنوان مراکز قلمداد نمود که نقش بسزایی در تقویت محرک‌های رشد و توسعه فضاهای حوزه نفوذ خود دارند (رضوانی، ۱۳۸۶: ۴۶).

دنیس راندینلی در تحلیل روابط شهر و روستا بر محور سیاست توسعه، در سلسله‌مراتب شهری بر جمعیت شهری تأکید می‌کند. او معتقد است که اهداف توسعه روستایی جدا از شهرها عملی نیست، زیرا بازارهای اصلی برای دریافت مازاد تولیدات کشاورزی در مراکز شهری قرار گرفته است (فنی، ۱۳۸۸: ۷۵).

طرفداران شهرهای کوچک که شاید بتوان آن‌ها را مخالفان شهرهای بزرگ دانست، توسعه کشاورزی و صنعتی از یکدیگر جدا نمی‌دانند و بر اهمیت مراکز شهری کوچک به لحاظ اقتصادی تأکید می‌کنند (زبردست، ۱۳۸۳: ۲۴). این شهرها، در برقراری ارتباط بین مناطق روستایی با بازارهای داخلی و بین‌المللی نقش مهمی دارد و فرصت‌های شغلی غیر کشاورزی را برای جمعیت روستایی فراهم می‌کنند (تاکولی، ۱۹۸۸: ۱۵۳).

نقش شهرها در توسعه روستایی از طریق پیوندها و مناسبات روستایی شهری تحقق می‌یابد، مناسبات میان روستا-شهرها هم

تغییرات شهری و هم تغییرات روستایی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. روابط بین مراکز شهری و مناطق روستایی اطراف شامل جریان مردم، کالاها، پول و اطلاعات به همراه دیگر مبادلات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی می‌شود (کمانرودی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۷). پارادایم‌های جدید توسعه، شبکه‌ها و جریان‌ها را در نظر می‌گیرد؛ چراکه جریان‌ها و پیوندهای بین نواحی روستایی و شهری مهم است (Lynch, 2005: 5).

خداداد و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله خود تحت عنوان نقش شهرهای کوچک در برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای (مورد: استان گلستان) دریافتند که شهرهای کوچک در محدوده مورد مطالعه باعث تعادل جمعیتی در گرگان شده است. میری کمک و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله خود تحت عنوان نقش شهرهای کوچک در تعادل جمعیت منطقه‌ای و توسعه نواحی روستایی (مورد: استان گلستان) اذعان داشته‌اند که شهرهای مورد مطالعه ارتباط تنگاتنگی با روستاهای پیرامون خود دارد که رابطه جمعیتی شهر و ناحیه بیشتر در زمینه استخدام روزانه و جذب جمعیت روستاهای اطراف است و این شهرها اثر مطلوبی در خدمات‌رسانی به نواحی روستایی دارد، چراکه قبل از شهر شدن روستاییان جهت تأمین خدمات مورد نظر خود به شهر گرگان یا شهرهای هم‌جوار مراجعه می‌کردند. شهرهای مورد مطالعه به‌عنوان یک مکان مرکزی نقش کلیدی در خدمات‌رسانی به نواحی روستایی پیرامون خود ایفا می‌کنند که به تبع موجب کاهش مراجعات این نواحی به مرکز شهرستان می‌شود.

نتایج پژوهش‌های محققان نشان می‌دهد، توسعه شهرهای کوچک در کاهش مهاجرت‌ها به شهرهای بزرگ نقش ایفا کرده (Owusu, 2005: 6) افزایش مشارکت‌های روستاییان (Allingham, 2009: 925)، در توسعه اشتغال روستاییان مؤثر واقع شده (Hall, 2009: 2) دسترسی بهتر روستاییان به اعتبارات مالی توسعه صنعتی نواحی روستایی (طاهر خانی، ۱۳۷۹، ۲۰۶، مهندسین مشاور هلند، ۱۳۷۱: ۹۲) و در تعادل بخشی به‌نظام توزیع جمعیت نقش ایفا

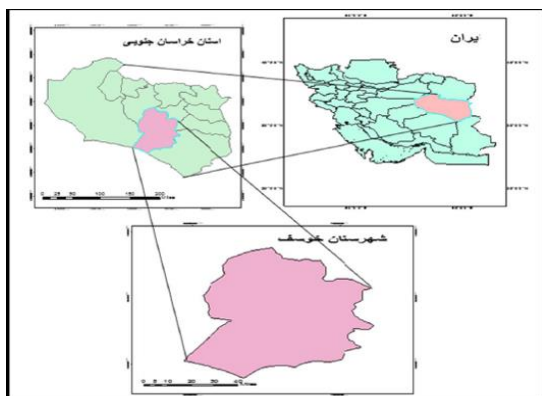
می‌کند (فنی، ۱۳۸۲: ۳۵). در ایران، روند شتابان شهرنشینی و گسترش کلان‌شهرها، مدیریت امکانات و سرمایه‌ها را با مشکل مواجه نموده، به‌طوری‌که بخش عظیمی از امکانات و خدمات توسط نواحی شهری به‌خصوص کلان‌شهرهای کشور بلعیده شده است. ولی باین‌وجود شهرهای بزرگ با انواع مشکلات و معضلات متعددی دست‌وپنجه نرم می‌کنند، این مشکلات شامل تراکم جمعیت، دسترسی ناکافی به مسکن و خدمات اصلی شهر و به دنبال آن رواج و گسترش زاغه‌نشینی و مسکن‌های غیرقانونی، افزایش فقر در شهرها، افزایش میزان بیکاری، رقابت شغلی و اقتصادی نابرابر و انواع آلودگی‌های زیست‌محیطی است.

ساختار نظام برنامه‌ریزی توسعه در ایران، از یک نظام سلسله مراتبی تبعیت نمی‌کند بلکه به‌صورت متمرکز است و برنامه‌ریزی‌ها عمدتاً به‌صورت بالا به پایین صورت می‌گیرد.

شهر خوسف در ۳۵ کیلومتری جنوب غربی بیرجند واقع گردیده است. این شهر از شمال به شهرستان فردوس، از شرق به شهرستان بیرجند، از جنوب به شهرستان نهبندان و از غرب به شهرستان طبس محدود می‌شود. این شهر دارای دو بخش مرکزی و جلگه ماژان و دارای دهستان‌هایی به نام‌های خوسف، خور، جلگه ماژان، براكوه و قلعه زری است. با توجه به این اعتقاد که تقویت و توسعه شهرهای کوچک می‌تواند مسیر مهاجرت‌های روستاییان به شهرهای بزرگ را تغییر دهد و بسیاری از مشکلات موجود در نواحی روستایی را که ناشی از عدم دسترسی مناسب به مراکز خدماتی است را برطرف نمود. وجود این قبیل مسائل محقق را براین داشته تا کارکرد شهرهای کوچک را در توسعه نواحی روستایی مورد بررسی قرار دهد و مشخص شود که آیا شهر خوسف به‌عنوان شهر کوچک در توسعه نواحی روستایی پیرامونی خود نقش مؤثری داشته است؟ آیا توسعه و تقویت شهرهای کوچک بر پویایی جامعه روستایی افزوده است؟ این پژوهش در پی پاسخ به این سؤالات است که تا چه اندازه شهر خوسف به‌عنوان واسطه بین شهرهای دیگر در ارائه خدمات به حوزه

شهر خوسف از شمال به شهرستان بیرجند و شهرستان سرایان از جنوب به استان کرمان از شرق به شهرستان‌های سریشه و نهبندان و از غرب به سرایان و طبس محدود شده است. همچنین مرکز این شهرستان شهر خوسف است و تا مرکز استان (شهر بیرجند) ۳۵ کیلومتر فاصله دارد.

طبق نتایج به دست آمده از آمار سال ۱۳۹۵، شهر خوسف دارای ۸۱/۶ درصد باسواد و ۱۸/۳۴ درصد بی سواد است. بر اساس داده‌های آماری از کل شاغلین روستای خوسف در سال ۱۳۹۰، ۴۲ درصد در بخش کشاورزی، معادل ۱۵/۱۵ درصد بخش صنعت و ۴۱ درصد در بخش خدمات به کار اشتغال داشته‌اند. بر اساس این آمار بیشترین شاغلین بخش کشاورزی مشغول به کار بودند، که نشانگر اهمیت کشاورزی در منطقه است، در حالی که صنعت کمترین شاغلین یعنی ۱۶ درصد به خود اختصاص داده است. از نظر پوشش گیاهی، عرصه‌های مرتعی بیشترین پوشش گیاهی شهر را و جنگل‌های دست کاشت و بیشه‌زار و درختچه زار کم‌ترین نوع پوشش گیاهی در شهر خوسف هستند. شهر خوسف دارای ۲ بخش و ۵ دهستان با جمعیت ۲۷۶۰۰ نفر است که ۶۶ درصد جمعیت در کانون‌های روستایی و ۳۴ درصد جمعیت در مراکز شهری ساکن می‌باشند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷).

شکل ۱. نقشه موقعیت شهرستان خوسف

یافته‌های تحقیق

نتایج به دست آمده از آمار توصیفی در این فصل حاکی از آن است که در نمونه مورد بررسی ۳۱۴ نفر (۸۰/۳ درصد) از افراد نمونه

نفوذ روستایی خود مؤثر بوده است؟ و همچنین ارائه خدمات و امکانات از سوی شهر خوسف تا چه میزان باعث ماندگاری جمعیت نواحی روستایی شده است؟

روش تحقیق

روش انجام تحقیق در این پژوهش مبتنی بر روش‌های توصیفی-تحلیلی با رویکرد پیمایشی است. در این پژوهش جهت گردآوری داده‌های مورد نیاز از دو روش کتابخانه‌ای و پیمایشی استفاده شده است. برای تعیین حجم نمونه از جامعه آماری مورد مطالعه که مجموع ۱۶ روستا است، از روش نمونه‌گیری چندمرحله‌ای تصادفی استفاده شده است و ۱۶ روستا با ۱۲۸۵ خانوار انتخاب گردیده و در نهایت با استفاده از فرمول کوکران، به مطالعه ۳۸۴ خانوار نمونه در ۱۶ روستا پرداخته شد؛ برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسشنامه استفاده شد که پرسشنامه شامل ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و بهداشتی بوده است.

جدول ۱. حجم نمونه در روستاهای مورد مطالعه

ردیف	نام روستا	جمعیت خانوار	تعداد نمونه
۱	کلاته قصاب	۲	۱
۲	کلاته ملک	۶۳	۱۹
۳	فخرآباد	۶۶	۲۰
۴	گوشه علیا	۵۶	۱۷
۵	معصوم‌آباد	۲۷۶	۸۲
۶	امین‌آباد	۲۰	۵
۷	تقاب	۲۹۶	۸۸
۸	افضل‌آباد	۳	۱
۹	گوشه سفلی	۷۱	۲۱
۱۰	نصرآباد	۱۹۶	۵۹
۱۱	نیم فرسخ	۳	۱
۱۲	شهنه	۵	۱
۱۳	فاطمیه	۲	۱
۱۴	احمدشاه‌بیگ	۲	۱
۱۵	فدشک	۲۲۱	۶۶
۱۶	کلاته کربلایی	۳	۱
	جمع کل	۱۲۸۵	۳۸۴

بررسی شاخص‌های توصیفی کارکرد شهر خوسف در حوزه اقتصادی نشان داد (جدول ۳) که چهار کارکرد «تأمین ابزار تولید» با ضریب تغییرات ۰/۱۶، «ایجاد تنوع شغلی» با ضریب تغییرات ۰/۱۸ و «تأمین مواد اولیه صنایع دستی» با ضریب تغییرات ۰/۱۸ و «تمایل به سرمایه‌گذاری در روستا» با ضریب تغییرات ۰/۱۸ در صدر کارکردهای شهر خوسف در حوزه اقتصادی قرار گرفتند. براین اساس می‌توان ادعان داشت شهر خوسف توانسته است در زمینه‌های یادشده عملکرد خوبی داشته باشد.

جدول ۳. شاخص‌های توصیفی کارکرد شهر خوسف در حوزه اقتصادی

شاخص کارکردی	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
تأمین ابزار تولید	۲/۹۳	۰/۴۸۳	۰/۱۶
ایجاد تنوع شغلی	۴/۳۴	۰/۷۷۶	۰/۱۸
تأمین مواد اولیه صنایع دستی	۲/۸۱	۰/۵۱۶	۰/۱۸
تمایل به سرمایه‌گذاری در روستا	۳/۹۶	۰/۷۰۸	۰/۱۸
وجود مکان‌های عرضه ابزار کشاورزی	۴/۵۱	۰/۸۴۷	۰/۱۹
بهبود کیفیت مسکن	۳/۴۵	۰/۷۰۳	۰/۲۰
ارائه و دسترسی به خدمات تجاری	۳/۴۰	۰/۶۸۳	۰/۲۰
دسترسی به بازار	۳/۴۳	۰/۸۳۷	۰/۲۱
برپایی بازار هفتگی	۲/۹۴	۰/۶۶۰	۰/۲۲
دسترسی به بازار فروش صنایع دستی	۲/۷۴	۰/۶۰۹	۰/۲۲
ارائه خدمات جهاد کشاورزی خوسف جهت مبارزه با آفات	۳/۴۱	۰/۸۴۵	۰/۲۵
نهادهای حمایت‌کننده‌ی مشاغل خانگی زنان	۳/۱۰	۰/۷۸۴	۰/۲۵
تمایل به سرمایه‌گذاری در شهر خوسف	۲/۸۳	۰/۷۰۶	۰/۲۵
انتقال ارزش افزوده محصولات به شهر خوسف	۳/۰۹	۰/۷۹۹	۰/۲۶
وجود بازار مناسب فروش محصولات زراعی	۳/۳۹	۰/۸۷۹	۰/۲۶
ایجاد اشتغال در بخش‌های زراعی	۲/۷۷	۰/۷۳۶	۰/۲۷
وجود بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری مناسب	۳/۳۴	۰/۹۱۴	۰/۲۷
تأمین نیازهای هفتگی و روزانه	۲/۸۴	۰/۷۵۴	۰/۲۷
ایجاد فرصت‌های شغلی	۱/۹۲	۰/۵۴۱	۰/۲۸
دسترسی به بازار خوسف جهت افزایش درآمد	۲/۷۷	۰/۸۰۳	۰/۲۹
حفظ معماری سنتی	۲/۵۷	۰/۷۴۴	۰/۲۹
تأمین و تهیه مصالح ساختمانی بادوام	۲/۸۷	۰/۸۵۸	۰/۳۰

مرد و ۷۷ نفر (۱۹/۷ درصد) از آنان زن، ۳۴ نفر (۸/۷ درصد) از افراد نمونه مجرد و ۳۵۷ نفر (۹۱/۳) از آنان متأهل، تعداد ۵۰ نفر (۱۲/۸ درصد) دارای سن ۳۰ سال و کمتر، ۱۰۷ نفر (۲۷/۴ درصد) دارای سن بین ۳۱ تا ۴۰ سال، ۱۱۰ نفر (۲۸/۱ درصد) دارای سن بین ۴۱ تا ۵۰ سال، ۱۰۰ نفر (۲۵/۶ درصد) دارای سن بین ۵۱ تا ۶۰ سال و ۲۴ نفر (۶/۱ درصد) از افراد نمونه دارای سن بیشتر از ۶۰ سال معرفی شده‌اند. همچنین ۴۶ نفر (۱۱/۸ درصد) از افراد نمونه بی‌سواد، ۱۵۷ نفر (۴۰/۲ درصد) دارای تحصیلات ابتدایی، ۶۳ نفر (۱۶/۱ درصد) دارای تحصیلات سیکل، ۱۱۲ نفر (۲۸/۶ درصد) دارای تحصیلات دیپلم و ۱۳ نفر (۳/۳ درصد) دارای تحصیلات لیسانس هستند. تعداد دامداران ۷۶ نفر (۱۹/۴ درصد)، تعداد باغداران ۵۳ نفر (۱۳/۶ درصد)، تعداد زراعتکاران ۱۹۹ نفر (۵۰/۹ درصد) و تعداد ۶۳ نفر (۱۶/۱ درصد) در سایر مشاغل فعالیت دارند.

طبق جدول (۲) تعداد ۷۲ نفر (۱۸/۴ درصد) از افراد نمونه به‌صورت روزانه، ۱۲۳ نفر (۳۱/۵ درصد) هفته‌ای یک‌بار، ۵۹ نفر (۱۵/۱ درصد) دو هفته یک‌بار، ۶۸ نفر (۱۷/۴ درصد) ماهی یک‌بار و ۶۹ نفر (۱۷/۶ درصد) هرچند ماه یک‌بار به خوسف مراجعه می‌کنند. تعداد ۹۷ نفر (۲۴/۸ درصد) به‌منظور خرید مایحتاج اساسی، ۲۴ نفر (۶/۱ درصد) به‌منظور فروش و مبادله محصول، ۹۸ نفر (۲۵/۱ درصد) به‌منظور تهیه ابزار کشاورزی، ۱۶۲ نفر (۴۱/۴ درصد) به‌منظور انجام امور اداری و ۱۰ نفر (۲/۶ درصد) برای سایر موارد به‌صورت دوره‌ای به خوسف مراجعه می‌کنند.

جدول ۲. توزیع فراوانی مراجعات به خوسف

مراجعات به خوسف	تعداد	درصد
روزانه	۷۲	۱۸/۴
هفته‌ای یک‌بار	۱۲۳	۳۱/۵
دو هفته یک‌بار	۵۹	۱۵/۱
ماهی یک‌بار	۶۱	۱۷/۴
چند ماه یک‌بار	۶۹	۱۷/۶
جمع کل	۳۸۴	۱۰۰

ادامه جدول ۳. شاخص‌های توصیفی کارکرد شهرخوسف در حوزه

اقتصادی

شاخص کارکردی	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
نزدیکی به بازار خوسف جهت کاهش هزینه‌های تولید محصولات کشاورزی و زراعی	۲/۷۶	۰/۸۵۰	۰/۳۱
وجود سردخانه‌ها و واحدهای نگهداری محصولات کشاورزی	۳/۷۱	۱/۱۴۸	۰/۳۱
ارائه خدمات شرکت تعاونی	۳/۱۶	۱/۰۳۵	۰/۳۳
ارائه خدمات جهاد کشاورزی	۲/۳۴	۰/۷۷۸	۰/۳۳
ایجاد رضایتمندی شغلی	۲/۶۷	۰/۹۷۷	۰/۳۷
ارائه خدمات فنی	۲/۳۱	۱/۰۳۷	۰/۴۵
استقرار مراکز فروش نهاده‌های کشاورزی	۱/۶۳	۰/۷۸۷	۰/۴۸
ایجاد اشتغال برای جوانان	۱/۷۷	۰/۸۵۱	۰/۴۸

بررسی کارکرد شهرخوسف در حوزه فرهنگی (جدول ۵) نشان داد کارکردهای «سهولت دسترسی به کتب و مجلات»، «وجود مراکز آموزش عالی» و «تحصیل آسان در مدارس» در صدر کارکردهای شهرخوسف بوده است.

جدول ۵. شاخص‌های توصیفی کارکرد شهرخوسف در حوزه فرهنگی

شاخص‌های کارکردی	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
سهولت دسترسی به کتب و مجلات	۳/۴۳	۰/۴۹۵	۰/۱۴
وجود مراکز آموزش عالی	۳/۸۷	۰/۵۶۵	۰/۱۵
تحصیل آسان در مدارس	۳/۳۴	۰/۵۹۸	۰/۱۸
دسترسی به خدمات آموزشی	۳/۷۸	۰/۷۳۳	۰/۱۹
امکانات آموزشی	۳/۴۵	۰/۶۷۳	۰/۲۰
افزایش سطح باسوادی و تعداد دانش‌جویان و محصلان روستا	۲/۶۵	۰/۵۶۱	۰/۲۱
وجود هنرستان و مراکز فنی و حرفه‌ای	۳/۳۱	۰/۷۰۵	۰/۲۱
ارائه خدمات ثبتی - حقوقی	۳/۳۸	۰/۷۹۱	۰/۲۳
خدمات کامپیوتری و وجود کافی‌نت‌ها	۳/۲۹	۰/۸۷۸	۰/۲۷
گذران اوقات فراغت جوانان	۳/۰۸	۰/۹۱۱	۰/۳۰
ارائه خدمات فرهنگی مناسب	۳/۲۰	۱/۰۲۷	۰/۳۲
استقرار مراکز ورزشی مناسب	۲/۶۸	۰/۹۸۶	۰/۳۷

در حوزه خدمات اجتماعی، مطالعه صورت گرفته نشان داد (جدول ۴) به ترتیب کارکردهای «ارائه و عرضه خدمات اداری» با ضریب تغییرات ۰/۱۴، «برخورداری روستاییان از وسایل نقلیه عمومی» با ضریب تغییرات ۰/۱۴ و «برخورداری از خدمات تفریحی و رفاهی مناسب» با ضریب تغییرات ۰/۱۶ در صدر کارکردهای شهرخوسف در حوزه اجتماعی قرار گرفته‌اند.

جدول ۴. شاخص‌های توصیفی کارکرد شهرخوسف در حوزه اجتماعی

شاخص‌های کارکردی	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
ارائه و عرضه خدمات اداری	۴/۴۱	۰/۶۲۶	۰/۱۴
برخورداری روستاییان از وسایل نقلیه عمومی	۳/۶۰	۰/۵۰۷	۰/۱۴
برخورداری از خدمات تفریحی و رفاهی مناسب	۳/۸۲	۰/۶۰۷	۰/۱۶
ارائه خدمات آموزش و ترویج کشاورزی	۲/۹۱	۰/۵۲۵	۰/۱۸
وجود نیروی انسانی	۳/۲۷	۰/۶۳۸	۰/۲۰
خدمات‌رسانی به روستاها	۳/۹۰	۰/۸۸۷	۰/۲۳
ارائه خدمات پستی	۳/۸۸	۰/۸۷۳	۰/۲۳
عمران و آبادی روستاها	۳/۱۳	۰/۷۸۳	۰/۲۵
ارتقا مراکز آموزشی	۴/۰۸	۱/۱۴۷	۰/۲۸
ارائه کیفی خدمات به روستاهای پیرامونی	۳/۰۸	۰/۸۹۸	۰/۲۹
دسترسی به وسایل ارتباطی و مخابراتی در روستاها	۲/۰۲	۰/۶۰۷	۰/۳۰
وضعیت راه‌های ارتباطی	۱/۵۵	۰/۶۸۵	۰/۴۴
ماندگاری جمعیت روستایی	۱/۴۶	۰/۶۶۳	۰/۴۵

همچنین «ارائه خدمات دامپزشکی»، «حضور پزشک در روزهای خاص هفته» و «وضعیت بهداشتی محیط روستا» در صدر کارکردهای بهداشتی شهرخوسف جای گرفته است (جدول ۶).

جدول ۶. شاخص‌های توصیفی کارکرد شهرخوسف در حوزه بهداشتی

شاخص کارکردی	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
ارائه خدمات دامپزشکی	۳/۸۰	۰/۴۱۶	۰/۱۱
حضور پزشک در روزهای خاص هفته	۴/۵۵	۰/۶۶۹	۰/۱۵
وضعیت بهداشت	۴/۳۵	۰/۷۴۰	۰/۱۷
وجود خدمات بهداشتی مناسب	۳/۸۵	۰/۸۰۵	۰/۲۱
خدمات پزشکی و درمانی	۳/۵۲	۰/۸۶۵	۰/۲۵
سهولت تأمین نیازهای بهداشتی و درمانی	۳/۲۶	۰/۸۲۵	۰/۲۵
وجود امکانات بیمارستانی و کلینیکی	۲/۸۰	۰/۸۴۱	۰/۳۰

نتیجه‌گیری

به‌منظور ایجاد تعادل و توازن در الگوی توزیع جمعیت و عدم تمرکز استراتژی‌های مختلفی به کار گرفته شده که یکی از این استراتژی‌ها، توسعه شهرهای کوچک می‌باشد. شهرهای کوچک به‌عنوان مراکز قلمداد می‌شوند که نقش بسزایی در تقویت و توسعه نواحی روستایی دارند و در درازمدت منجر به ایجاد شرایطی می‌گردد که توان فعالیت‌های تولیدی را درون این نقاط شهری تقویت نموده و کل منطقه را تحت تأثیر عملکرد و نقش خود قرار می‌دهد. در عرصه کارکردها و زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی به حوزه‌های محلی و به تبع آن کاهش مهاجرت‌ها و تغییر جهت آن‌ها از کانون‌های شهری بزرگ‌تر به کانون‌های کوچک‌تر، راهبرد شهرهای کوچک می‌تواند یک محور اصلی در این زمینه موردبررسی واقع گردد. با تقویت شهرهای کوچک دسترسی به امکانات شغلی، تعلیم و تربیت و خدمات گوناگون در حوزه نفوذ موجب تحرک و توسعه اقتصادی و اجتماعی در ناحیه می‌شود.

بر این اساس، به بررسی نقش شهر خوسف به‌عنوان شهر کوچک در توسعه نواحی روستایی پیرامونی پرداخته شده است. با عنایت به نتایج حاصل که در چهار حوزه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و بهداشتی انجام شد، می‌توان گفت شهر کوچک خوسف به‌عنوان واسطه در ارائه خدمات به حوزه نفوذ روستایی خود و هم‌چنین در ماندگاری و تثبیت جمعیت نواحی روستایی عملکرد خوبی داشته است و توانسته است نقش خود را به‌خوبی ایفا کند. با افزایش و گسترش امکانات و خدمات در این شهر کوچک و سایر شهرهای کوچک در استان خراسان جنوبی می‌توان در جهت توسعه هر چه بیشتر نواحی روستایی گام برداشت و با تقویت و توسعه شهرهای کوچک از مهاجرت به مرکز استان جلوگیری به عمل آورد. با توجه به یافته‌های پژوهش که مشخص شد شهر خوسف می‌تواند دارای نقش واسطه‌ای در ارائه خدمات به حوزه نفوذ روستایی خود باشد و ارائه خدمات و امکانات از سوی شهر خوسف به میزان

به‌منظور بررسی این مسئله که آیا شهر خوسف می‌تواند دارای نقش واسطه‌ای در ارائه خدمات به حوزه نفوذ روستایی خود باشد؟ یافته‌های تحقیق با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای نشان داد. با توجه به مندرجات جدول ۷ آماره t مثبت و سطح معنی‌داری نیز از ۰/۰۵ کمتر است. در واقع میانگین متغیر نقش واسطه‌ای شهر خوسف در ارائه خدمات به حوزه نفوذ روستایی خود به‌طور معنی‌داری از ۳ بیشتر شده و بیش‌ازحد متوسط قرار دارد. بدین‌سان، می‌توان گفت شهر خوسف می‌تواند دارای نقش واسطه‌ای در ارائه خدمات به حوزه نفوذ روستایی خود باشد.

جدول ۷. آزمون t تک نمونه‌ای

میانگین	انحراف معیار	آماره t	سطح معنی‌داری
۳/۱۸	۰/۱۶	۲۱/۶۲	۰/۰۰۰

شهر خوسف می‌تواند دارای نقش واسطه‌ای در ارائه خدمات به حوزه نفوذ روستایی خود باشد.

با توجه به مندرجات جدول ۷ آماره t مثبت و سطح معنی‌داری نیز از ۰/۰۵ کمتر است. در واقع میانگین متغیر قابلیت شهر خوسف در ماندگاری جمعیت نواحی روستایی با ارائه خدمات و امکانات به‌طور معنی‌داری از ۳ بیشتر شده و بیش‌ازحد متوسط قرار دارد. بنابراین می‌توان گفت ارائه خدمات و امکانات از سوی شهر خوسف باعث ماندگاری جمعیت نواحی روستایی شده است.

جدول ۷. آزمون t تک نمونه‌ای

میانگین	انحراف معیار	آماره t	سطح معنی‌داری
۳/۱۴	۰/۲۹	۹/۷۷	۰/۰۰۰

ارائه خدمات و امکانات از سوی شهر خوسف به میزان زیادی باعث ماندگاری جمعیت نواحی روستایی شده است

- بارگذاری خدمات ویژه در شهرهای کوچک جهت جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهرهای بزرگ و تغییر مسیرهای مهاجرتی به سمت شهرهای کوچک؛

منابع

امکچی، حمیده. ۱۳۸۳. شهرهای میانی و نقش آن‌ها در چارچوب توسعه ملی. تهران: انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.

رضوانی، محمدرضا و همکاران. ۱۳۸۶. نقش و عملکرد شهرهای کوچک در توسعه روستایی با استفاده از روش تحلیل شبکه (مورد: دهستان رونیز). مجله علمی پژوهشی پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۶۱.

زبردست، اسفندیار. ۱۳۸۳. اندازه شهر. تهران: انتشارات سازمان مسکن و شهرسازی.

سرایبی، محمدحسین؛ اسکندری ثانی، محمد. ۱۳۸۶. تبدیل روستاهای بزرگ به شهرهای کوچک و نقش آن در تعادل بخشی ناحیه‌ای (مورد: ریوش شهرستان کاشمر). جغرافیا و توسعه، شماره ۱۰. صص ۱۶۵-۱۶۶.

شکویی، حسین. ۱۳۷۳. دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری (چاپ اول). تهران: انتشارات سمت.

طاهر خانی، مهدی. ۱۳۷۹. صنعتی شدن روستا سنگ بنای استراتژی آینده توسعه روستایی. تهران: ناشر اداره کل طرح‌های صنعتی و بهره‌برداری معاونت عمران و صنایع روستایی وزارت جهاد کشاورزی.

فنی، زهره. ۱۳۸۸. شهرهای کوچک رویکردی دیگر در توسعه منطقه‌ای. تهران: نشر آذرخش.

قدیری معصوم، مجتبی، سید علی بدری و حسنعلی فرخی سبکبار و علی قنبری نسب. ۱۳۹۳. دگرگونی اقتصاد کشاورزی و شکل‌گیری پدیده روستانشینی شهری و روستاگرایی شهرستان رباط‌کریم، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، پیاپی ۹، شماره ۳، تهران، صص ۸۱-۶۳.

زیادی باعث ماندگاری جمعیت نواحی روستایی شده است، پیشنهادهایی ارائه می‌شود که به صورت خلاصه به شرح ذیل است:

- گسترش امکانات و خدمات در مراکز شهری کوچک جهت جذب جمعیت بیشتر؛

- افزایش فرصت‌های شغلی و ایجاد تنوع شغلی در شهرهای کوچک؛

- توسعه و تقویت بخش کشاورزی و توسعه فعالیت‌ها در سایر بخش‌ها؛

- ایجاد صنایع کوچک و کارگاه‌ها جهت فرآوری محصولات کشاورزی؛

- گسترش آموزش به کشاورزان و فعالان بخش کشاورزی در جهت پیشبرد فعالیت‌های غیر زراعی؛

- توجه ویژه به وضعیت بهداشتی روستاها و به‌کارگیری روش‌های جدید جهت دفن زباله و نگهداری دام‌ها؛

- احداث مراکز رفاهی-تفریحی مناسب در سطح شهرستان؛
- ایجاد مجموعه فرهنگی، ورزشی و تفریح و در شهرهای کوچک؛

- توسعه و تقویت امکانات و تأسیسات زیربنایی و رفع کمبودهای موجود از قبیل برق، گازرسانی به تمام نقاط، خدمات پستی و اینترنتی و رسیدگی به وضعیت راه‌ها و آسفالت‌ه کردن مسیر؛

- تجهیز مراکز بهداشتی و درمانی شهرستان در راستای کاهش مراجعه ساکنان نواحی روستایی؛

- فراهم کردن شرایط جهت حضور پزشک متخصص در خانه‌های بهداشت روستا و در مراکز درمانی شهرستان؛

- تجهیز کتابخانه‌های شهرستان و احداث مراکز کوچک کتاب‌خوانی در نقاط روستایی؛

Tacoli, C. 2003. The links between urban and rural development, in environment and Urbanization.

کمانزودی کجوردی، موسی، فرهاد عزیز پور و علی جانبازی. ۱۳۹۳. پراکنده رویی شهر شیراز و تغییرات اقتصادی، اجتماعی و کالبدی روستاهای پیرامون مورد: روستای گویم، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، پیاپی ۹، شماره ۳. تهران. صص ۶۲-۴۱.

مهندسین مشاور هلند DHV از هلند ۱۳۷۱ رهنمودهایی برای مراکز روستایی جلد اول ترجمه سید جواد میر. ناصر اوکتایی و مهدی گنجیان. وزارت جهاد سازندگی. مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی. چاپ اول. تهران.

مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷.

نوری، هدایت الله و همکاران. ۱۳۸۸. نقش شهرهای کوچک در تعادل بخشی نظام سکونتگاهی روستایی استان یزد، مجله علمی پژوهشی جغرافیا و توسعه شماره ۱۳.

Allingham, peter. 2009. Experiential strategies for the survival of small cities in Europe, European planning studies Vol. 17, No. 6, www.informworld.com.

Barean, I. 2009. Introduction to urban planning, London.

Barecky, F. 2009. Urban planning in small towns and rural Area, Routledg London.

Bryceson, D.F. 2001. Peasant theories and smallholder policices: past and present in Bryceson, D.F. et al. Disapearing peasant? Rural Labour in Africa. Asia and latin America, London:ITDG Publishng.

Hall, billy Ray & Pulver, Robin. 2009. North Carolina Small Towns Initiative. N.C. Rural economic Development center. www.ncruralcenter.org.

Hinderink, J, and titus, M. (1998). Paradigms of Regional Development and the Role of small centers, thela thesis, Amesterdam

Lynch, K. 2005. Rural-urban Interaction in the developing world. Routledg, London and New York

Owusu, George. 2005. "Small towns in Ghana justification for their promotion under Ghana's Decentralization programme". African studies Quarterly. Volume. 8. Issue 2. www.africa.com.